

УДК 811.161.2

ББК 81.2 Ук

УБОЛІВАЮЧИ ЗА ДОЛЮ РІДНОЇ МОВИ**Г. Я. Василевич***Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української мови; м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57**Микола Лесюк. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 732 с.*

Нещодавно у видавництві «Місто НВ» вийшла у світ нова монографія професора, завідувача кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Миколи Петровича Лесюка «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині». Книжка вельми солідна, причому як за обсягом (732 с.), так і за змістом. Можу це стверджувати з повною відповідальністю, оскільки на прохання автора перечитала її, здійснюючи коректуру, ще в комп'ютерному варіанті від першої до останньої сторінки.

Ця капітальна мовознавча праця стала результатом багаторічної науково-пошукової і педагогічної діяльності вченого, його пристрасного наукового запалу та величезної ерудиції. У рецензованій книзі, на нашу думку, найбільш повно відобразилася його дослідницька манера. Поєднуючи різнобічні знання історика мови, діалектолога і лексиколога, Микола Петрович із властивою йому скрупульозністю, простотою і ясністю, поєднаними зі строгою науковістю, всебічно дослідив історію становлення української мови в Галичині упродовж ста років – XIX і початку XX століть.

Це, без сумніву, перша і єдина наразі така праця в українському мовознавстві, яка на величезному фактичному матеріалі відтворює повну і цілісну картину формування української літературної мови в Галичині, усі ті перипетії, дискусії, гостру боротьбу поглядів, які супроводжували процес становлення і розвитку української літературної мови в краї від початку XIX до початку XX століття.

А перипетії і справді були складні; літературна мова народжувалася в тяжких муках. Єдиною освіченою верствою населення в піддавській Україні було лише духовенство, яке отримувало сяку-таку освіту польською, німецькою та церковнослов'янською мовами. Про українську мову викладання в семінаріях не могло бути й мови, а коли вже вона все-таки була допущена до семінарій, то все одно це була мова, круто замішана на церковнослов'янщині.

Предтечею українського мовознавства в Галичині, за словами автора книжки, був священик Іван Могильницький, який написав грамати-

ку тогочасної української мови і великий вступ до неї. Однак ця граматики була надрукована аж через сто років – на початку ХХ ст. Щодо вступу, то він був надрукований у скороченому вигляді польською мовою в 1829 році, і його можна вважати першою працею, яка стверджувала, що українська мова – це одна із рівноправних і самодостатніх слов'янських мов, яка не те, що нижча чи гірша від інших слов'янських мов, а, навпаки, має значні переваги над польською чи російською. Однак Могильницький вважав, що літературна мова повинна відрізнитися від народної, тобто дотримувався відомої теорії про два стилі.

Першою ластівкою, яка показала справжні можливості української мови, була «Русалка Дністрова» – літературний альманах, у якому були вміщені як оригінальні твори її укладачів, так і різноманітні переклади з інших слов'янських мов. Авторами її були члени славнозвісної «Руської трійці» Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич та деякі інші їхні однодумці. Автор монографії присвятив спеціальний розділ питанню вкладу «Руської трійці» в розвиток літературної мови, досить вичерпно показав її роль, зазначивши, що мова зовсім по-іншому розвивалася б, якби «Русалка Дністрова» була вчасно прийшла до читача, якби в молодому віці був не помер М. Шашкевич, якби його побратими були пізніше не зрадили його і розпочатої ними справи.

Окремий розділ книги присвячений короткій характеристиці граматичних праць, виданих у Галичині, зокрема граматики І. Могильницького, німецькомовної та “українськомовної” граматик Й. Левицького, польськомовних граматик І. Вагилевича та Й. Лозинського, а також граматик М. Лучкая, Я. Головацького, М. Осадци, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, В. Сімовича й деяких інших авторів кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Дуже цінним, на наш погляд, є розділ монографії про мовні дискусії в Галичині. Із цитувань видно, що з цією метою автором опрацьовані різноманітні джерела і найперше – галицькі часописи починаючи від першої української газети «Зоря Галицька». Автор, як видно, методично оглянув усю тогочасну періодику, опрацював численні статті, що стосувалися мови. Можна простежити, як пристрасно і гаряче відстоювали свої позиції Йосиф Лозинський, Йосиф Левицький, Яків Головацький, Іван Головацький, Теофіл Глинський, Теодор Лісяк, пізніше Іван Верхратський, Степан Смаль-Стоцький, Богдан Дідицький (які, правда, стояли на різних позиціях) та багато інших, часто невідомих авторів. Для кращої орієнтації автор монографії виділив окремо підрозділи, в яких описав дискусії 40-х, 50-х років ХІХ ст. та дискусії, що відбувалися в останнє десятиріччя ХІХ – на початку ХХ ст. Хоч кожен з описаних періодів по-своєму цікавий, але особливо звертає на себе увагу період середини ХІХ ст., коли точилася боротьба між прихильниками народної із прихильниками церковнослов'янської мови, прихильниками фонетичного правопису із прихильниками етимологічного письма, коли в Гали-

чині зароджувалося москвофільство. Москвофіли, як відомо, намагаючись вирватися з-під впливу польської мови, потрапляли під вплив російський. Деякі з них, як, наприклад, Іван Головацький, Іван Раковський, закарпатці Микола Нодь та Олександр Духнович, відверто використовували та ще й нав'язували іншим російську мову. Їх підтримували багатолітній редактор «Слова» та інших часописів Б. Дідицький, письменник Іван Гушалевиц, історики Антін Петрушевиц та особливо Денис Зубрицький, якого можна вважати “батьком” галицького москвофільства.

Переміг, як це можна судити із книги М. Лесюка, здоровий глузд, але сталося це надто пізно, аж у кінці XIX ст. Багато часу було втрачено даремно, етимологічний принцип письма міцно увійшов у писемну практику галичан, і цим самим стримувався розвиток української літературної мови на народній основі.

Чимало місця в книзі відведено азбучним баталіям, які мали два основні спалахи – у кінці 30-х та в кінці 50-х років позаминулого століття. У першому етапі була пропозиція запровадити на заміну традиційній, але надто громіздкій кирилиці польське абесадло, а в другому була спроба запровадити чеську абеседу. Обидва етапи закінчилися перемогою кирилиці, але поламаних списів і дискусій навколо азбуки було чимало. Треба віддати належне авторові, що він дуже уважно і прискіпливо дослідив та описав усі ці перипетії навколо азбучного питання.

Цікавими в книзі також є розділи про становлення правописних норм та лінгвістичної термінології в Галичині. Розділ про становлення правопису – це фактично історія розвитку писемної практики в Україні, зокрема в Галичині, від найдавніших часів до наших днів. Цей розділ дещо перекликається з розділом про мовні дискусії в Галичині, оскільки навколо правопису точилися безперервні баталії. Щодо лінгвістичної термінології, то, як це простежив автор, усі граматики XIX ст. використовували або російську, або польську, і лише під кінець XIX – на початку XX ст. появляються власне українські терміни. Особлива заслуга в цьому належить Степанові Смаль-Стоцькому та Василеві Сімовичу.

Багато місця в книзі виділено для опису мови галицьких письменників та галицької періодики. Передовсім тут проаналізована мова літературних творів галицьких письменників 30-40-х років XIX ст., у тому числі мова «Русалки Дністрової», двох частин «Вінка Русинам на обжинки», лексика поезії Рудольфа Моха, «Приповідок» Г. Ількевича, описана лексика перших українських часописів, мова публікацій другої половини XIX ст. Не міг автор книги обійти таку величну постать в українській культурі, як Іван Франко. Хоч про мову І. Франка написано вже чимало, але знайшов що сказати про нього й автор рецензованої монографії. Після характеристики мови творів І. Франка приділена в книзі певна увага й Василеві Стефаникові, Маркові Черемшині, Богданові Лепкому. Автор зазначає, що ці західноукраїнські письменники володі-

ли тогочасною українською літературною мовою, яка була вироблена в Галичині, але водночас уміло використовували й народну мову, чим забезпечували відтворення місцевого мовного колориту, мови простих галичан.

Як зазначив автор ще на початку книги, єдиною грамотною “категорією” населення Галичини в кінці XVIII – у першій половині XIX ст. було духовенство, і саме завдяки йому сяк-так розвивалося культурне життя цієї частини України. І хоч священники були зорієнтовані в основному на церковнослов’янську мову, все ж серед них було чимало прихильників народної мови, що достатньо висвітлено в книзі. Вважаємо цілком доцільним у кінці монографії невеликий розділ про роль греко-католицького духовенства у розвитку української літературної мови в Галичині. Власне, цей розділ – це своєрідний підсумок, бо ролі священників у становленні української мови присвячена фактично ціла книжка. І все ж цей розділ коротко висвітлює ставлення вищого духовного кліру до української мови. Чимало уваги і місця відведено митрополитові Андрееві Шептицькому, який, володіючи багатьма європейськими мовами, не цурався водночас і народної мови та навіть писав свої “Послання” до вірних народною мовою, про що яскраво свідчить його відомий лист “До моїх любих гуцулів”, написаний “чистим” гуцульським діалектом.

Монографія Миколи Лесюка «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині» – це без перебільшення вагомий здобуток українського історичного мовознавства. Як за багатством і розмаїттям залученого матеріалу, за чіткістю і глибиною його аналізу й узагальнень, так і за своїми принциповими положеннями та висновками вона є важливою подією у галузі історії української мови, вивчення якої повинно відбуватися в нерозривному зв’язку з історією рідного народу. Ця книга розкриває важливу віху в історії нашої мови, буде корисною не тільки для мовознавців, студентів-філологів, учителів-україністів, але й для всіх, хто цікавиться нашою історією, хто не байдужий до нашої мови та її нелегкої долі.

Стаття надійшла до редакційної колегії 02.03.2014 р.

*Рекомендовано до друку канд.філол.наук, доцентом Бігусяком М.В.,
докт.філол.наук, професором Гриценком П.Ю. (м. Київ)*